

Verdader o fals?

La necessitat de la filosofia en l'arqueologia

Joan-Anton Barceló

I què li diries a un home que no tingués res a objectar als arguments de Copèrnic i Galileu en relació al moviment de la Terra, però que condicionés el seu assentiment a aquest principi general amb l'argument que aquestes qüestions són massa magnífiques i llunyanes per a poder ser explicades per l'estreta i fal·laç raó humana?

D. HUME. *Diàlegs*

Cada interpretació, juntament amb la cosa interpretada, penja de l'aire; la interpretació no pot servir de suport a l'interpretat. Les interpretacions per elles mateixes no determinen el significat.

L. WITTGENSTEIN. *Investigacions Filosòfiques*

La Veritat

Certament, aquest és un terme que ha estat tractat des dels mateixos orígens de la filosofia i seria pretensions voler oferir encara que només fos un resum de l'estat actual de la qüestió sobre el tema. De totes maneres, però, constitueix el punt clau de la reflexió sobre qualsevol investigació arqueològica. És «verdadera» la reconstrucció del passat? La societat o la dinàmica social que interpretem partint del registre arqueològic disponible, és «verosímil»? O fins i tot, més important, ¿podem estar segurs de la «certesa» de les nostres interpretacions i teories tenint en compte la naturalesa fragmentària del registre arqueològic disponible? Veritat, Certesa, Justificació, Confiança. Són termes en què l'ús i el significat es confonen. Parlar sobre la «Veritat» d'una interpretació sol ser sinònim de la confiança que tenim en aquesta interpretació, o de la certesa amb la qual descriu el que realment va succeir.

Poques veritats, però, són evidents per si mateixes. Tota interpretació arqueològica necessita

justificar la seva veritat o la seva certesa. Sense justificació no hi ha confiança. De vegades —massa sovint— la justificació es basa només en la confiança que tenim en l'arqueòleg o l'arqueòloga que ha formulat la interpretació. És el recurs a l'autoritat que ha embrutat tant les ciències socials. De vegades sembla que la justificació de les nostres idees i concepcions sobre el passat és tan difícil que la veritat resulta impossible, en arqueologia.

En aquest article miraré de fer plausible la possibilitat de la veritat, de la «validesa» de les interpretacions arqueològiques. Són molts els aspectes de la nostra disciplina que depenen de la noció de veritat, en especial el mateix estatut de la disciplina. L'Arqueologia, és una ciència? Per a alguns, l'Arqueologia, entesa com un conjunt descontextualitzat de mètodes d'excavació i tractament de dades sí que ho seria, però la Història, la «interpretació», s'allunyaria de la definició usual de ciència pel fet que és impossible establir la «veritat» d'aquestes interpretacions.

Ens trobem davant de dues dificultats ja abans de començar. La noció mateixa d'Arqueologia i la noció de Veritat. En diferenciar tan rigidament Arqueologia (l'obtenció de la dada) de la Història (la interpretació), alguns autors i autores marginen el problema i es concentren en el que és falsament metodològic i atorguen una característica merament «narrativa» al fet interpretatiu. Aquesta és la causa fonamental de l'enfonsament de l'Arqueologia en un saber descriptivista i socialment inútil o per omplir d'objectes els dipòsits dels museus. La Història, d'altra banda, es converteix en refugi de novel·listes i narradors/es de llegendes, als quals no interessa una veritat històrica considerada impossible.

A les pàgines que segueixen intentaré destruir aquests mites tan estesos entre nosaltres.

Què és l'Arqueologia?

Per problema arqueològic se sol entendre una incògnita referida a la manera com una comunitat humana *x* utilitza d'una manera *u*, en un context *c*, una sèrie d'artefactes *a*. Per *artefacte* hem d'entendre, tal i com ho va fer David Clarke, qualsevol element natural modificat per l'acció humana. Un paisatge, una casa, un bastó, les escombraries, són, de fet, artefactes. El terme *ús* en aquesta definició no és restrictiu, ni elimina el concepte «producció», ni «treball», sinó que ambdós queden inclosos en la noció «ús de matèries primeres» —obtenció, transformació— en el seu context social específic.

Falta un altre element perquè la definició d'Arqueologia sigui completa: l'estudi dels canvis en les maneres d'ús i els contextos d'ús *a través del temps*. Aquest estudi no es pot separar de l'anàlisi «les maneres i els contextos d'ús», ja que no tindria cap sentit separar l'estudi *en* el temps (Arqueologia), de l'estudi *a través* del temps (Història). És a dir, l'Arqueologia no es pot reduir a una simple obtenció de dades (tècniques d'obtenció i/o datació), sinó que és una disciplina que obté i interpreta les seves pròpies dades.

La dificultat sembla raure en la confusió entre *objecte d'estudi* i *objectiu de l'estudi*. Efectivament, l'Arqueologia estudia artefactes produïts/utilitzats en el passat. Aquest, però, no és el seu objectiu, sinó el mitjà del qual se serveix per complir el seu objectiu. En tant que disciplina històrica, l'objectiu no és conèixer (descriure, documentar) el pas-

sat, sinó esbrinar els processos de formació (causa) del present. La Història, i amb ella l'Arqueologia, no és una base de dades d'objectes i fets antics, sinó una descripció del perquè de la nostra vida, ara i aquí, en tant que individus pertanyents a un grup social concret.

Tota anàlisi causal requereix documentar els estadis previs d'un sistema específic i això és el que fa la Història —i l'Arqueologia—: s'estudia com era la *societat analitzada*, fa cent, dos-cents, cinc-cents, mil, tres mil, dos milions d'anys, i es busquen, en primer lloc, els diferents «estats» o «formes» consecutius i, a continuació, els canvis vinculats i/o les correlacions. La Història de Barcelona doncs, no seria res més que una anàlisi dels diferents estats que adoptà la societat de persones que habitaren el lloc on avui es localitza la ciutat, cent, dos-cents, cinc-cents, mil, dos mil anys enre, i que determinaren el perquè i com es va formar i transformar la societat. Fets que es produïren fa molt de temps són responsables de determinats fenòmens que encara avui podem observar. Per què hi ha diferències socials, avui? Perquè existien ja en el moment de la creació de la ciutat i no han fet sinó reproduir-se i transformar-se per fer-se cada cop més sòlides. Potser les diferències socials de fa dos mil anys varen ser diferents de les que ara patim, però el fonamental es saber que la *causa* de les desigualtats actuals ha estat «el procés de transformació que durant 2000 anys ha reproduït —generant canvis en l'aparença i el mecanisme— les desigualtats socials. Per què existien diferències socials en el moment de la fundació de la ciutat? Ens haurem de remuntar en el temps, buscant estats anteriors de la societat humana que habitava la regió, fins a trobar estadis en què no hi hagués desigualtat social o en què s'estructurés d'una altra manera.

No hi ha, doncs, cap diferència entre Història i Arqueologia. I cronològica encara menys. L'Arqueologia és una manera de fer Història..., sense fer servir fonts textuals. No és una Història de segon ordre, ni una Història la «Veritat» de la qual no es pugui determinar. És el raonament històric aplicat al món dels artefactes i, per tant, al món del treball (transformació de la naturalesa), és a dir, l'anàlisi causal de l'acció transformadora de les societats humanes. Aquesta podria ser una bona definició d'Arqueologia.

És evident que no tots els aspectes de l'acció social humana es materialitzen en artefactes. Moltes formes de poder i d'ideologia s'expressen mitjançant el llenguatge oral, o a través d'actituds i

gestos. L'Arqueologia, per tant, no pot ser mai l'única forma de fer Història, encara que la naturalesa de les dades que li són pròpies fa que sigui una disciplina per si mateixa. Ara bé, no ens limitarem a descriure «formes de poder». Per a estudiar les causes dels fenòmens socials no cal conèixer la totalitat de les seves aparences, sinó solament les més rellevants. La manca de certes dades en el registre arqueològic no impedeix arribar a conèixer la dinàmica social.

Ningú no pot pretendre que la Física és l'única ciència que estudia la Naturalesa. És una disciplina amb entitat pròpia, amb les dades que li són pròpies, d'acord amb els seus objectius, i els resultats que s'obtenen s'hauran de vincular amb els d'altres disciplines —Biologia, Química, Astronomia, etc.— per a poder comprendre la complexitat de la matèria. Passa el mateix amb les disciplines que estudien la Realitat Social. Hi ha problemes històrics arqueològics i problemes històrics no arqueològics. L'error seria emmarcar l'Arqueologia en l'estudi del passat (objectiu: documentar tot el que existí fa molt de temps), perquè llavors sí que la «Veritat» del passat seria del tot impossible: han desaparegut molts artefactes, i no tots els actes socials foren, alguna vegada, presents en el registre arqueològic que un dia va existir.

Què és la Veritat?

La veritat és com el món: una representació de la realitat serà verdadera quan s'hagin eliminat totes les distorsions que la puguin desfigurar, per tant, la seva «Veritat» dependrà de com puguem conèixer aquesta realitat: una Proposició serà verdadera si hi ha un estil de raonament que permeti afirmar-ne la correspondència amb el món real que pretén descriure. En altres paraules, la Veritat no és una «cosa», no és una entitat pròpia, que existeix per si mateixa i que es denota mitjançant el substantiu *veritat*, sinó que és una propietat que ha de ser denotada per un adjectiu: *verdader*, els valors veritatius, llavors, no són característiques inherents a les nostres formulacions en relació a la realitat, ans al contrari, són qualificatius que se li poden atribuir.

Verdader és l'adjectiu que les proposicions reben, en relació a la realitat, quan coincideixen amb el que pretenen descriure. Aquest és el fonament de la teoria de la correspondència que, de-

fensada per Tarski i Popper entre altres, estableix: «un enunciat és verdader únicament si hi ha alguna cosa en virtut de la qual es verdader»: ens convençem de les estructures que ens sembla percebre perquè podem interferir amb elles en un sentit físic; ens convençem de la seva existència perquè és possible construir uns instruments que, partint de distints principis teòrics, ens porten a la percepció d'una estructura idèntica.

«Verdader», en definitiva, no és una propietat de la realitat (no hi ha, per definició, realitats «falses»), sinó de les proposicions amb què expressem les nostres valoracions de la realitat. En Arqueologia, seguint Tarski, la proposició «La cronologia *X* és del segle XXV» serà verdadera si, i només si, l'artefacte *X* fou produït fa 2500 anys. Fixem-nos com la definició de «veritat» es complica, si la cronologia l'hem establert a través del context de la troballa: l'artefacte *X* pot haver estat fabricat fa 3000 anys, però l'hem trobat en un context de fa només 2500 anys. Quina és, doncs, la «veritat» de la proposició inicial? Dependrà de la definició lingüística (referència, significat) que hàgim donat a l'expressió «cronologia». *Verdader* fa referència, doncs, a les paraules (i a les equacions) i no als fets.

En realitat, la definició de Tarski, afirma que una proposició no es mai «verdadera» en sentit absolut, sinó «verdadera en un llenguatge *L*».

En l'exemple anterior, la proposició «La cronologia *X* és del segle XXV» seria *verdadera* en un llenguatge en el qual «cronologia» signifiqués «moment de fabricació» i, *falsa* en un llenguatge en el qual «cronologia» signifiqués «moment d'ús».

Si *verdader* és una propietat lingüística, aleshores tenim un problema fonamental a l'hora d'establir la «veritat» de totes aquelles proposicions abstractes sense una referència empírica directa. Per exemple, «la desigualtat social augmentà entre els segles XVIII i XIX al lloc *Z*». «Desigualtat social» és un concepte, una entitat teòrica inventada per investigadors i investigadores amb la finalitat de donar una certa homogeneïtat (lingüística) a determinats fenòmens molt heterogenis. Com a tal no té un referent empíric directe, sinó indirecte, com per exemple: augment de les diferències en la quantitat i la diversitat de l'aixovar a les tombes; augment en les diferències arquitectòniques de les cases; evidències d'acumulació de béns d'ús i béns de producció en poques mans, etc.

Així doncs, la «veritat» d'una proposició dependrà de la definició del llenguatge en la qual estigui expressada. Els llenguatges són, en filosofia,

objectes abstractes que han de ser identificats mitjançant les seves regles semàntiques, però llavors, quins conceptes s'utilitzaran per formular aquestes «regles semàntiques» i, com (amb quin llenguatge) es definiran aquests conceptes?

La teoria de Tarski fa que la veritat sigui relativa al llenguatge, reemplaçant la noció «universal» i intuïtiva de veritat per una sèrie infinita de nocions: «veritativa a L_1 », «veritativa a L_2 ...» Això ens pot portar a dir que l'assignació d'un valor de veritat a la proposició P no és més que afirmar P . P és veritativa no perquè tingui unes propietats concretes que el converteixen en veritativa, sinó simplement perquè existeix, perquè «és». Ara bé, aquesta eliminació de la «veritat» no es tan senzilla, perquè en transferir la noció de «veritat» de la realitat al llenguatge, estem incloent necessàriament un element distorsionador: l'agent que enuncia la proposició.

Tota proposició, veritativa o falsa, ha de ser expressada per algú. El enunciat no existeix sense la intenció de ser enunciat. Llavors, però, haurem de tenir en compte la «intenció» amb què ha estat expressada la proposició: afirmar un fet, deformar un fet, amagar un fet, etc. D'aquí que la determinació de la veritat de les proposicions no sigui mai una feina senzilla, ni tan sols evident per si mateixa. No hem d'esbrinar únicament la *referència* entre la proposició i la realitat, sinó també les intencions de les persones que formulen la proposició (la interpretació del registre arqueològic, per exemple), les circumstàncies en què s'expressen les proposicions, les persones a les quals van dirigits aquestes proposicions, el coneixement previ per part dels destinataris del llenguatge amb què s'expressen aquestes proposicions...

«Veritat» és, doncs, un concepte multidimensional. No hi ha *moltes veritats*, com erròniament s'ha dit, sinó que la mateixa noció de veritat no es analitzable en relació a una dimensió (relació de referència entre la paraula i la realitat). És aquesta multidimensionalitat la que ha portat els investigadors i investigadores a eliminar-la per «impossible» i a substituir-la per versions més còmodes com la de la «validesa». Així doncs, «és veritativa» és només una etiqueta, una valoració positiva que fem de les proposicions amb les quals estem d'acord. En realitat afirmem «és vàlida per a mi», ja que: 1/ és «correcta» segons les pautes dels meus esquemes culturals de referència i, 2/ em permet procedir amb èxit (utilitzar-la convenientment en un discurs científic «coherent»).

El concepte de «verificació» es paral·lel al de validesa: les diverses formes de donar recolzament a la «correcció» d'un conjunt d'hipòtesis que expliquen un cert fenomen del món real. És possible definir dos tipus de verificació, la interna i l'externa. La verificació interna és, en part, una qualitat general del conjunt d'hipòtesis o de la teoria; per exemple, alguns criteris de validesa assimilables a la verificació interna d'una teoria, serien:

- un concepte no formal, intensionalment i extensionalment precís, només és vàlid si té un correlat real, si denota una mena d'objectes espaciotemporals.
- un concepte no formal, intensionalment i extensionalment precís, només és vàlid si denota operacions precises d'alguna mena.
- un concepte no formal, intensionalment i extensionalment precís i que funcioni com a primitiva en una Teoria, només és vàlid si denota entitats o propietats observables.
- un concepte intensionalment i extensionalment precís, és científicament vàlid únicament si és sistemàtic (es presenta en un Sistema Explicatiu).

Mitjançant la verificació externa, d'altra banda, es pretén descobrir si les hipòtesis representen, efectivament, els fets existents, possibles o no existents i no possibles en el món real. Són criteris usuals de verificació externa com aquests:

- les hipòtesis han d'explicar realment el conjunt de dades de manera interessant.
- les hipòtesis prediuen correctament l'ocurrència de totes les dades rellevants que han de succeir, però que no formaven part del conjunt de dades originals a partir de les quals es formulà la hipòtesi.
- les hipòtesis són capaces de resoldre satisfactòriament les contradiccions aparents l'existència de les quals és deguda a conjunts previs d'hipòtesis.

Així doncs, l'acceptació d'una interpretació arqueològica és una decisió pragmàtica, mentre que decidir si una teoria és o no veritativa, és una qüestió semàntica. Acceptem teories segons la seva validesa i/o verificació i aquesta no pot ser mai universal ja que depèn de les intencions de qui formuli la proposició. En aquest sentit, una teoria és vàlida si no és incoherent: sostenir que un raonament és vàlid equival a mantenir, simplement, que ens situaríem en inconsistència en afirmar unes premisses i rebutjar la conclusió. Considerar vàlida una teoria es una consideració merament formal i no semàntica: s'elimina certa combinació

de veritat amb falsedat, veritat en les premisses i falsedat en la conclusió; res no s'afirma, però, de la possibilitat d'altres combinacions: falsedat amb falsedat, falsedat amb veritat, veritat amb veritat.

Ara bé, la validesa d'una proposició no està renyida amb la seva veritat, que roman incòlume ja sigui la proposició vàlida o no vàlida.

Com es pot assegurar la «Veritat» d'una inter- pretació arqueològica

Empirisme i positivisme

L'enfocament adoptat pels primers seguidors de la Nova Arqueologia es basava en una lectura estricta del mètode hipotètic o deductiu: la feina de l'arqueòleg no havia de començar amb l'artefacte, sinó amb una idea o una hipòtesi sobre com interpretar les dades; d'aquestes hipòtesis en deduïa els tipus d'evidència que trobaria en els materials si la hipòtesi era correcta. Un cop la hipòtesi era formulada com una sentència empíricament comprovable i enunciadades les seves implicacions, l'investigador processava les dades per determinar quina de les hipòtesis era la més testimoniada per l'evidència (WATSON, LEBLANC i REDMAN, 1971). Obviament, aquest propòsit és totalment diferent del de la mal anomenada Arqueologia Positivista o Tradicional (COURBIN, 1982): la descripció subjectiva de dades arqueològiques. En aquesta manera de fer arqueologia (desgraciadament massa «popular» en els nostres dies) no hi ha res més que descripció intuïtiva. Els materials es desenterren i es descriuen. No hi ha positivisme ni cap noció de veritat, ja que no hi ha interpretació.

Una característica distintiva de la Nova Arqueologia era la creença que la formulació i la contrastació de lleis hipotètiques generals per descriure, explicar i predir diferències i semblances culturals representades en el registre arqueològic l'incumbien, fet que aproximava la disciplina a l'antropologia amb l'objectiu de descriure, explicar i predir les semblances (WATSON, LEBLANC i REDMAN, 1971). El propòsit principal radicava, llavors, en la codificació de la conducta humana en el passat en forma de lleis, que formarien un cos d'inferències predictives que permetrien explicar i comprovar futures observacions o, el que és el mateix, l'explicació d'un fenomen arqueològic su-

posava demostrar que el cas particular era un exemple de les relacions generals descrites a la llei ja establerta. En aquest sentit, una llei és un enunciat que fa referència a les relacions (incloent variables i processos) en el món extern, definides i justificades per un conjunt de consideracions:

1. les lleis són espacialment i temporalment universals. On i quan es reproduïxin les condicions descrites, la llei existirà.
2. les lleis explicatives tenen condicions suficients i necessàries. Les condicions necessàries són aquelles que permeten a les relacions existir; les condicions suficients són aquelles que produeixen la predictibilitat.
3. les lleis han de tenir la propietat de la validesa. Únicament enunciats que son sintàcticament o estructuralment correctes i que han estat rigorosament comprovats amb resultats positius poden ser acceptats com a lleis vàlides. Això, però, no significa que una llei sigui eternament perfecta.
4. les lleis explicatives han de tractar amb variables espacialment i temporalment contigües.
5. les lleis causals han de tenir un aspecte temporal. En altres paraules, en un conjunt de variables presentat en forma de llei, cap variable no pot ser, al mateix temps, causa i efecte.

De totes maneres hi ha algunes contradiccions a l'hora d'avaluar la comprovació d'aquestes lleis: la validesa es definia, d'una banda, com una premissa d'existència i, de l'altra, com una conseqüència de la coherència interna del Sistema Explicatiu. No obstant això, s'afirma explícitament que la validesa «només es pot establir a través de la contrastació: fins que la contrastació l'hagi substantiada, una relació entre variables és únicament un enunciat legaliforme». Les lleis proposades es podran contrastar llavors amb resultats positius, si bé aquests resultats no demostren, necessàriament, la validesa d'un enunciat legaliforme. El procediment legítim implicaria l'intent de rebutjar o refutar la proposta a través de diverses contrastacions independents: quant menys rebutjable o refutable sigui un enunciat legaliforme mitjançant aquestes comprovacions, major serà la possibilitat que la llei proposada sigui vàlida.

La importància d'aquest enfocament de les hipòtesis és que elimina la il·lusió d'una «Veritat» unitària i revela que moltes hipòtesis poden ser, en part, «verdaderes» en el mateix moment donat, però que es poden ordenar per grau d'aptitud. La «Veritat» d'una situació específica també depèn de l'enfocament adoptat per a la verificació d'aquesta situa-

ció. Una situació té, doncs, diverses «veritats», algunes de les quals es poden ordenar per graus d'aptitud per a cada tipus d'enfocament, però les millors de les quals només poden ser considerades com les més eficaces, momentàniament, amb distints enfocaments de la mateixa situació (CLARKE, 1978).

Crítiques empiristes a l'empirisme estricte

A partir de les crítiques de certs filòsofs de la ciència, molts dels que foren partidaris de la Nova Arqueologia en el seu estat «pur» (empirista i nomologicodeductiva) començaren a posar en dubte les seves concepcions en relació a la Veritat de les Teories Arqueològiques.

Un dels primers aspectes que observaren és que tot Coneixement és històricament dependent i que l'ideal positivista de la veritat de fet no es pot aconseguir: les dades arqueològiques no són neutrals, no parlen mai per elles mateixes, sinó que cal donar-los un significat, el qual es basa en les nostres creences en relació al Present. Que el coneixement del Passat sigui influït per les nostres experiències en el Present no és una crítica suficient per a invalidar completament l'enfocament empirista, ja que es podria justificar perfectament en la seva definició parcial del contingut de Veritat: les lleis que regeixen el comportament dels sistemes culturals es poden haver plantejat a partir de circumstàncies contemporànies, però un cop aquestes lleis hagin estat justificades i verificades mitjançant criteris lògics i «objectius», demostrin la seva operativitat associant en un únic model conceptual Present i Passat.

Per això:

- les condicions de veritat d'una teoria són distintes de les condicions per les quals té un contingut semànticament coherent.
- les condicions sota les quals una teoria es verdadera (o falsa) són distintes d'aquelles que permeten dir que és verdadera.

D'aquesta forma, segons s'estipulin aquestes condicions, una teoria T podrà ser:

- **possible**, si no es viola cap de les condicions que li són necessàries. Es pot tenir una evidència a favor o en contra de T, sense que això afecti la possibilitat de la Teoria. Un avantatge de l'ús de les possibilitats rau en la disponibilitat d'un mecanisme per a introduir proposicions en un model complex de la realitat sense estar limitats per la nostra creença en ell.

- **plausible**, si T és possible i hi ha un argument que recolzi T, o bé els arguments a favor seu són més forts que els arguments en contra. T pot ser plausible tant si hi ha una evidència com si no hi és, i fins i tot encara que aquesta evidència sigui contrària.
- **probable** sempre i quant T sigui possible i hi hagi, almenys, un element d'evidència a favor de T.
- **certa** quan una condició suficient de T es verdadera —coincideix amb la realitat representada per T. Aquesta condició suficient pot ser una evidència o un argument.

La crítica a l'enfocament empirista no s'ha de fer respecte a la naturalesa de les seves hipòtesis, ni tant sols posant en dubte la seva «confiança» en la veritat de les lleis empíricament contrastades, sinó, precisament, en els mitjans de contrastació d'aquestes lleis, en el mecanisme lògic que justifica l'estructura del discurs de l'Arqueologia «Científica» (EMBREE 1992).

El primer punt d'aquesta crítica es basa en l'existència de múltiples interpretacions, en aparença igualment vàlides o «possibles» del mateix conjunt de dades. Aquest fet suggereix la qüestió: ¿quina és la interpretació més correcta? No sembla haver-hi una resposta genèrica; el nivell d'abstracció d'un model depèn de les qüestions específiques que intenta respondre i per a les quals hi ha dades disponibles. D'aquesta multiplicitat de respostes possibles se'n deriva la pèrdua de confiança en la contrastació simple (o refutació) d'hipòtesis. De la mateixa manera, l'Anàlisi Estadística, que fou considerat la panacea per a la contrastació d'hipòtesis, demostra la seva inutilitat per a aquestes finalitats: no hi ha un únic mètode més apropiat que un altre per a l'estudi de la variabilitat dels artefactes arqueològics; la selecció del mètode depèn de com s'estructuri el problema arqueològic inicial i de com es doni significat a les dades. El Mètode no és un recurs neutre que assegurí la veritat empírica de les Hipòtesis, sinó que teories, models i hipòtesis, implicacions de contrastació, tècniques matemàtiques, mètodes de recollida de dades i/o les mateixes dades, han de ser lògicament consistents els uns amb els altres i amb el fenomen d'interès.

Una de les dificultats més importants de l'Arqueologia Empirista és, precisament, la que fa referència a l'ús de les observacions en estat brut per contrastar directament certes hipòtesis sense corol·laris observacionals lògicament consistents. Aquesta ha estat una de les principals debilitats de l'enfocament, motivades probablement en la incapacitat de l'empirisme per oferir una resposta ade-

quadra a la distinció entre termes observacionals i teòrics, però degudes també al desconeixement de molts professionals de l'arqueologia de la necessitat de desenvolupar conceptualment les implicacions observacionals de la Teoria. Alguns aspectes del registre arqueològic es converteixen en dades quan s'estableix una certa relació entre prediccions (o valors esperats a partir de les implicacions de contrastació) i les observacions. Immediatament apareixen, però, dues dificultats: d'una banda la impossibilitat d'acceptar les observacions arqueològiques de manera no crítica (alteracions postdeposicionals), i de l'altra, la necessitat d'unes tècniques específiques (i per tant d'una teoria concordant) per descobrir l'estructura real de les dades subjacents a les observacions distorsionades per les alteracions postdeposicionals. En altres paraules, la creació de dades rellevants per a una hipòtesi és, alhora, una hipòtesi, encara que a un nivell epistemològic menor.

Com a resultat d'aquest enfocament «pragmàtic», és impossible parlar en termes absoluts de l'adequació, la idoneïtat i la rellevància d'un model teòric, una tècnica analítica o una estructura de dades en relació al món real o amb una part d'aquest món real. Per contra, és possible fer referència en termes relatius a l'adequació, la idoneïtat i la rellevància d'un model teòric, una tècnica analítica o una estructura de dades en relació a un fenomen d'interès, entès com una part del món real. La Concordància entre Teoria, Mètode i Dades és, doncs, un criteri de la validesa de la teoria com a resposta específica a un problema arqueològic específic.

D'aquesta manera quan J. C. Gardin afirma «una construcció científica és considerada veritable o verosímil, o millor encara, vàlida, quan els diversos usos que se'n fa (predicció, diagnòstic, reproducció, etc.) manifesten un acord entre la teoria i l'observació» (GARDIN *et al.*, 1987: 4-5) i es recolza, citant-lo, en Wittgenstein quan afirma que la claredat i la transparència de la construcció científica és una condició suficient per a considerar-la veritable.

Relativisme

Una nova crítica a l'Arqueologia Empirista ha estat proposada a partir de la suposada impossibilitat epistemològica de la contrastació empírica en aquesta disciplina:

- quan l'arqueòleg deixa de limitar-se a respondre el què i comença a preguntar-se sobre el com i per què. Abandona fets verificables i entra en el camp de l'especulació.
- l'arqueòleg ofereix interpretacions idiosincràtiques del passat, que reflecteixen el seus conceptes personals i les seves visions de la vida.

En absència d'una contrastació «objectiva», l'única alternativa seria una reivindicació de la intuïció, com quelcom irreconciliable amb el Mètode Científic Tradicional; d'aquí que els investigadors «neointuicionistes» pretenguin eradicar les tècniques «objectivitzadores» (l'estadística, la lògica deductiva).

Per a autors com I. Hodder, M. Shanks o C. Tilley, dir alguna cosa del Passat i en relació a les idees del Passat implica anar més enllà de les dades per a poder-les interpretar. Qualsevol enunciat relatiu al Passat implica, necessàriament, algun tipus de supòsit sobre el contingut del significat d'aquest mateix Passat. En aquest sentit «ens projectem nosaltres mateixos en el Passat». No hi pot haver comprovació possible d'aquestes interpretacions, perquè les mateixes dades s'han formulat dins d'ella i són part dels mateixos arguments, igualment que les Teories. Especulació i subjectivitat són, doncs, parts del mateix procés «científic».

Si contempléssim, però, l'Arqueologia com un producte social i cultural, desapareixeria gran part del problema ja que el sentir i el significat de les dades del Passat es trobarien en el context social i cultural de l'investigador (SHANKS i TILLEY, 1987a; HODDER, 1991). Per tant, l'objectiu de l'Arqueologia no hauria de ser una simple interpretació al servei de la reconstrucció social del Present. No hi ha manera de poder triar entre passats alternatius, a no ser sobre una motivació política, en els termes d'un sistema de valors, d'una moralitat. Així doncs, els criteris de veritat o falsedat no es poden entendre exclusivament en termes de lògica i racionalitat, sinó que requereixen judicis que facin referència a les conseqüències de la Teoria i les Pràctiques arqueològiques per al canvi social contemporani. És el que s'ha anomenat *economia política de l'arqueologia*: la investigació arqueològica es pot veure com la producció sistemàtica de «crèdit científic» o «capital científic», és a dir, la creació oportunista de resultats experimentals que assegurin el prestigi d'un investigador o investigadora imposant als altres la seva visió subjectiva de determinat fet o fenomen.

Els partidaris del paradigma intuicionista-idealista reproven a la Ciència que no serveixi per dir cap on anar, quines decisions prendre, sinó que

aquestes decisions es prenguin a partir d'afirmacions de valor econòmic, religiós, polític, etc. Mentre que la Ciència apareix com a recerca de coneixement prop de les Veritats Generals o Lleis a través de la formulació i comprovació d'hipòtesis, la Filosofia Ètica (o Moral) és la recerca dels principis que romanen a les afirmacions de valor i les raons de la seva existència: la Ciència tracta del desenvolupament de mètodes que examinen la realitat, la Teoria Ètica en relació a com veuen els humans la naturalesa d'aquesta realitat. Donat que els nostres supòsits, imperatius d'investigació i mètodes estan afectats pels valors ètics dels grups i les cultures amb els quals interactuen, l'Ètica té un paper fonamental en l'Arqueologia. Com que l'Arqueologia tracta de la conducta humana, un sistema d'ètica humanista «és el més apropiat per a l'Arqueologia»; per tant, és absurd (i perillós) creure que l'Arqueologia pot produir-se en un buit ètic; sempre serà millor un sistema ètic qualsevol, que l'absència d'aquests valors (WINTER, 1984).

«La veritat del passat és metafòrica» (SHANKS i TILLEY, 1987a): la veritat no rau en el Passat que cal interpretar, sinó en la recepció de les seves pègges per part de l'arqueòleg que les interpreta. La Veritat no rau en la presentació del passat-en-sí mateix. Les pègges del passat s'han d'articular en un llenguatge per tal de trobar un significat i arribar a un públic. Si el Passat és transformat en termes del Present, on és la «Veritat»? La Veritat en Arqueologia sempre està relacionada amb els tipus de visió de la Cultura Material que són rellevants per a l'investigador, que responguin a les seves necessitats socials. Així, una Arqueologia Crítica és una invitació a posar en marxa una pràctica transformacional... La Veritat s'ha de concebre com una sèrie de regles codificades que permetin divisions entre diversos tipus de discurs en termes d'una oposició polar «verdader/fals». Mai no hauríem de lluitar «en favor de la veritat» sinó situar la veritat segons els rols socials, econòmics i polítics que juguen en la societat. El nostre propòsit no es tant canviar la consciència de la gent com canviar la forma en què la veritat es produïda i arriba a ser acceptada. El Poder mai pot ser separat de la Veritat; podem, però, treballar per subvertir el poder de la veritat lligat a l'ordre social existent, vinculant-lo a un futur polític (SHANKS i TILLEY, 1987b).

«La Contrastació no és possible» afirma Hodder, només un debat permanent i una aproximació contínua al tema. Els fets responen únicament a les preguntes que els arqueòlegs els fan, ja que les dades són teoricodependents i, a causa d'això, ob-

servadors diferents mai no estaran d'acord en relació al que veuen. «Les dades no existeixen, l'únic que cal fer es proposar una reconstrucció que tingui sentit, d'acord amb la visió del món de l'arqueòleg» (COLLINGWOOD 1946:243). Segons Hodder, les dades són reals, però no objectives; les teories romanen sempre obertes a noves preguntes i noves perspectives. No hi ha un final, perquè mai no podrà haver-hi una forma de comprovar si hem aconseguit o no la interpretació «correcta». Es pot aconseguir, en tot cas, un millor afinament entre la teoria i les dades contextuais, però aquest ajustament es valora en funció de l'experiència subjectiva. La plausibilitat o veritat condicional de l'afirmació rau en les unions lògiques entre les distintes etapes de l'apropiació teòrica del passat i no té res a veure amb una correspondència amb fets externs.

Conclusions

És una quimera la Veritat, com semblen opinar alguns, indicant així que és massa elusiva? La resposta habitual sol ser que el terme «verdader» no s'utilitza per descriure una bona interpretació arqueològica; l'afirmació per a la interpretació garanteix una visió del que realment va existir en el passat, però no en garanteix la bondat.

La multiplicitat d'explicacions competitives relatives als mateixos fenòmens és el resultat de la pobresa dels mètodes disponibles per assegurar-ne la validesa. En les Ciències Naturals, aquesta multiinterpretació se sol veure com un element fonamental del progrés científic, sempre i quan els investigadors arrenquin d'un mateix supòsit: l'existència de teories competitives és un problema a resoldre, una espècie de desafiament que cal investigar i no acceptar com la conseqüència de la complexitat del tema. Al contrari, els científics socials solen insistir, com s'ha vist en l'apartat anterior, que la multiinterpretació es quelcom inevitable, implícit en la naturalesa mateixa del raonament i, per això, hem de rebutjar qualsevol referència a la *veritat*.

La principal dificultat rau en la concepció del Passat com a finalitat última de l'Arqueologia. Des del moment que ens referim a la *intenció* dels homes i les dones que varen viure en el passat, l'Arqueologia deixa de ser una Ciència per convertir-se en narració subjectiva. Si ens limitem a «reconstruir» el passat partint d'unes evidències fragmentàries, no hi ha cap possibilitat de validació,

com no sigui la màquina del temps: Això vol dir que l'Arqueologia és impossible?

Al meu entendre, és només que no hem enfocat l'estudi adequadament. El passat no és (no pot ser) l'objectiu, sinó el medi d'estudi. Sempre i quan l'objectiu sigui el present, la validació serà possible. Aquesta visió no te res de revolucionària. En realitat, el «raonament històric» (estudi dels processos causals de fenòmens actuals) fou inventat per geòlegs i no per historiadors. La geologia es convertí en una ciència madura quan varen comprendre que el seu objectiu era estudiar la formació de les formes «actuals» del relleu, partint de processos l'actuació dels quals era perceptible en el mateix present: sedimentació, tectònica, etc. Havien actuat, però, des de passats molt llunyans. La prova de «validar» eren els efectes visibles aquí i ara. Com que era coneguda la velocitat d'actuació d'aquests processos (actuen en el present), es podia fer la inferència: perquè un efecte d'aquesta intensitat s'hagi produït, ha calgut que aquest procés hagi estat actuant sense parar durant x temps. Aquest programa fou aplicat a la biologia per Darwin, que estudià un fenomen contemporani (la variabilitat d'espècies observables en el seu present) causat per un procés (selecció natural) que actuà en un passat de la mateixa manera que ho continuà fent en el seu present. La investigació implicava demostrar que el procés produïa aquí i ara els efectes suggerits i argumentar-ne la presència en el passat, ja que els efectes eren els mateixos. Fou Marx qui portà el programa geològic-darwinian a les ciències socials, buscant els orígens d'un fenomen actual (desigualtat social, explotació) en un procés que existia en el present (lluita de classes) perquè procedia del passat.

L'arqueologia, doncs, hauria de seguir aquest programa: identificar problemàtiques socials actuals expressables (observables) en l'àmbit del material: la transformació social de la naturalesa, estudiant les seves causes partint de processos que continuïn en funcionament. Únicament en el cas que els processos estiguin encara en marxa (dinàmica social), l'estudi serà possible, es a dir, serà verificable. No estic afirmant que tot passat fou com el present i que no hi ha hagut canvis, sinó que hi ha continuïtat (en el sentit causal del canvi) entre passat i present: allò que començà fa anys (centenars, milers, milions...) continua avui en funcionament, i els mateixos efectes que llavors es produïren, ara s'acumulen. Els processos són els mateixos, només que els efectes són diferents (en qualitat i quantitat) segons el context històric específic, és a dir, el temps en què han actuat els processos.

Tots els intents de marginar el passat, d'etiquetar-lo com «un país molt llunyà» són contraproductius, ja que el passat no és més que una realització anterior d'allò que veiem avui. Necessitem les evidències arqueològiques per determinar si en el passat es produïren els mateixos efectes que en el present, i si els processos actuaren de la mateixa manera.

Ara bé, aquesta especificitat dels fenòmens socials no impedeix el coneixement real dels processos causants de la seva forma actual. L'objectiu de la ciència no es la predicció, sinó la comprensió de la complexitat, del que hi ha darrera de les aparences visibles. Importarà poc que no es pugui predir la naturalesa dels grups socials humans de l'any 3500 dC, sempre i quan sapiguem qui som, per què som així, d'on venim. On anem és una qüestió individual que requereix una resposta subjectiva: puc fer el que vulgui amb mi mateix i amb el món; podem llançar una bomba atòmica i destruir l'univers, puc preferir sobreviure a autoimmolar-me, però no puc canviar el cúmul de processos que m'han fet com sóc i que, indirectament, potser influeixen en les meves decisions futures; en les meves i en les de la meua comunitat.

Però com contrastar les hipòtesis que pugui proposar en relació al funcionament d'aquests processos causals quan el nostre present era passat, si el passat no és observable? Certament, podem percebre alguns vestigis de l'existència de grups socials anteriors en el temps (el registre arqueològic), però aquest registre és parcial i incomplet: ni es conserven totes les característiques de la seva cultura material, ni les poques restes a la meua disposició són reconstruïbles. Les restes arqueològiques són considerades en la mesura que són reflex d'uns processos causals responsables de la forma del present. No interessen per elles mateixes, sinó en la mesura que mostren l'existència o l'absència, en un moment determinat de l'escala cronològica, dels mateixos processos perceptibles en el present. És missió de la Teoria d'integrar aquest registre en el marc conceptual; no es pot esperar una contrastació directa, sinó un mecanisme més indirecte en què un procés causal, hipotèticament definit, es plantegi hipòtesis de nivell menor que impliquen conseqüències observables, tant en el present com en uns «passats» l'existència dels quals és hipotètica. En la mesura que el procés es verifiqui, això és, expliqui «satisfactòriament» les transformacions perceptibles aquí i ara, aquests «passats» seran verídics i reals.

Com és obvi, la confrontació del Procés Causal hipotetitzat amb la Realitat és sempre indirecta

i parcial. No ens hem de deixar tancar a la gàbia que suposa una concepció positivista de la veritat: El Mètode Científic de Conjectura i Contrastació parcial (o refutació, també parcial) és l'única guia que tenim per poder-nos moure en el món real i, certament, ha demostrat la seva utilitat, si més no en la Tecnologia i la Medicina: som capaços d'intervenir en el món i de contrastar, parcialment, multitud de representacions. No ens hem de plantejar si algun dia arribarem a saber-ho tot, a dominar la Realitat; possiblement sí: en qualsevol cas, aquest dia encara no ha arribat.

Sense «aproximacions» a la veritat, sense Teories vàlides i «verificables» no hi ha objectivitat, és a dir, no hi ha diàleg entre investigadors, ni podríem millorar la nostra intervenció en el món social, autèntica raó de ser de l'Arqueologia i de les altres Ciències Socials. L'objectivitat no és un referent fix i immutable, sinó una condició prèvia del Raonament; si una contrastació no fos reproducible per altres investigadors, la Ciència quedaria reduïda a paraules inútils: la doctrina del «tot s'hi val» és el principal obstacle per al progrés dels nostres coneixements. D'altra banda, estipulant clarament els criteris de validesa la multiinterpretabilitat dels fenòmens socials serà un estímul per a aprofundir en el Coneixement. Els valors polítics, socials, religiosos o econòmics no són els únics criteris per seleccionar entre els passats possibles, entre els distints processos causals que poguessin ser

responsables de la forma actual d'un fenomen social; el fet que la Realitat d'aquests processos no pugui ser assegurada amb total fiabilitat no ens hauria d'impedir apropar-nos-hi paulatinament: sense cap dubte, avui sabem molt més en relació a la prehistòria europea que fa vint anys, sense que això vulgui dir que el nostre coneixement en relació a aquest tema sigui verdader i definitiu. És veritat, mai no arribarem a explicar totalment el passat perquè el referent que en tenim és, precisament, el que s'interpreta; no oblidem, de totes maneres, que serveix de ben poc conèixer el passat tal com va succeir. El meu objectiu és conèixer el Present en la mesura que un Passat ha contribuït a formar-lo com és.

Aquesta argumentació, derivada d'una epistemologia subjectiva, no hauria d'invalidar l'enfocament crític, exposat per Shanks i Tilley entre altres. Els usos socials de la Història no haurien d'impedir-ne l'estudi «científic» i objectiu, sinó que han de donar lloc a una nova disciplina, en estreta relació amb l'Arqueologia «pura»: en quina mesura l'investigador «altera» conscientment els resultats de la seva investigació per servir uns interessos polítics, econòmics, religiosos, etc. El coneixement d'una disciplina pressuposa el de l'altra; ambdues «arqueologies» son mútuament dependents, ja que els mateixos resultats de la meua investigació constitueixen un procés responsable de la forma específica de determinats fenòmens socials.

Abstract

True or false? The need of philosophy reflection in Archaeology

Truth is one of the most used words in normal speaking, but also in scientific discourse. In this paper I analyze some of the most usual meanings of the word in Philosophy of Science, and in Archaeological Reasoning. The approach is not positivist nor explicitly post-processualist. It is critical in the sense that the positivist meaning of truth is changed for a view in which «certitude» is substituted for «analysis». Truth does not exist, but we are able to know if certain concepts or judgements are true, have some degree of true likeness or are wrong. These thinkings are basic for archaeological reasoning, because of the importance of the verosimilitude of archaeological hypothesis.

Resumen

¿Verdadero o Falso? La necesidad de la filosofía en Arqueología

La verdad es una de las palabras más utilizadas en lenguaje normal, pero también lo es en el discurso científico. En este artículo se analizan algunos de los significados más usuales de la palabra en Filosofía de la Ciencia y en el Razonamiento Arqueológico. El enfoque no es positivista ni explícitamente post-procesualista. Es crítico en el sentido que el significado positivista de la verdad ha sido cambiado por una visión en la que la «certeza» es sustituida por el «análisis». La verdad no existe, pero nosotros podemos saber si ciertos conceptos o juicios son verdaderos, si tenemos un cierto grado de aproximación a la verdad o si estamos equivocados. Estos temas son básicos para el razonamiento arqueológico debido a la importancia de la verosimilitud de las hipótesis arqueológicas.

Referències bibliogràfiques

- EMBREE, L. de, (1992) *Metaarchaeology. Reflections by Archaeologists and Philosopher*. Dordrecht: Kluwer Publishers.
- CASTRO, P.; LULL, V.; MICÓ, R. (1993) La fragilidad del método hipotético-deductivo en la arqueología procesual. *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 3, p. 9-19.
- COURBIN, J. (1982) *Qu'est-ce que l'archéologie? Essai sur la nature de la recherche archéologique*. Paris: Payot.
- COLLINGWOOD, R. (1946) *The Idea of History*. Oxford University Press. (Trad. cast. Mèxic: F.C.E.).
- CLARKE, D. (1978) *Analytical Archaeology*. Londres: Methuen (trad. cast., Barcelona: Ed. Bellaterra).
- GARDIN, J.C. (1979) *Une Archéologie Théorique*. Paris: Hachette.
- GARDIN, J.C. (1987) *Systems Experts et Sciences Humaines*. Paris: Eyrolles.
- GARDIN, J.C. (1989) The role of 'local knowledge' in archaeological interpretation. A S. SHENNAN (ed.), *Archaeological Approaches to cultural identity*. Londres: Unwin Hyman.
- GIBBON (1993) *Explanation in Archaeology*. Londres: Routledge.
- HODDER, I. (1991) *Reading the Past. Current approaches to interpretation in archaeology*. Cambridge University Press (trad. cast. Barcelona: Crítica).
- SALMON, M. (1982) *Philosophy in Archaeology*. Nova York: Academic Press.
- SHANKS, M., TILLEY, C. (1987a) *Rethinking Archaeology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SHENNAN, S. (1990) Why should we believe archaeological interpretations? A R. ENNALS i J.C. GARDIN. *Interpretation in the Humanities*. Londres: The British Library (Library and Report, 71).
- WATSON, P.J.; LEBLANC; REDMAN, C. (1971) *Explanation in Archaeology: an explicitly scientific approach*. Columbia University Press (trad. cast. Madrid: Alianza Universidad).

Joan-Anton Barceló (Barcelona, 1961) es llicencià a la Universitat Autònoma de Barcelona i s'hi doctorà el 1989 amb la tesi dirigida per la Dra. M. Eugènia Aubet «Arqueología, Lógica y Estadística». És especialista en Arqueologia Quantitativa, matèria de la qual és professor titular a la mateixa UAB. És autor d'un llibre dedicat a les aplicacions de la intel·ligència artificial en arqueologia, i de nombrosos articles on analitza estadísticament diferents aspectes del registre arqueològic. Com a arqueòleg, ha estudiat especialment el Bronze Final del sud-est de la Península Ibèrica i el període de la colonització fenícia del Mediterrani. Actualment col·labora amb el CSIC en l'aplicació de la metodologia de les xarxes neuronals en l'estudi de la funcionalitat en instruments lítics, i prepara un llibre sobre la realitat virtual en arqueologia. És director del Laboratori d'Arqueologia Quantitativa de la UAB i president de l'Associació Espanyola d'Arqueologia i Informàtica.

Títol original: *¿Verdadero o falso? La necesidad de la Filosofía en Arqueología*.
Traducció de Walter Cruells.